

ANAYASA DEĞİŞİKLİKLERİNDE “GİZLİ OY” KURALI VE DENETLENEBİLİRLİĞİ

(“Secret Ballot” Rule in the Constitutional Amendment Procedure and its Judicial Review)

Dr. Öğr. Üyesi Taylan BARIN¹, Özcan ALTAY²

ÖZ

17/5/1987 tarih ve 3361 sayılı kanunun 3. maddesiyle “Anayasanın değiştirilmesi, seçimlere ve halkoylamasına katılma” başlıklı 175. maddesi değiştirilerek Anayasa değiştirme teklifinin kabulünün “gizli oyla” mümkün olacağı hüküm altına alınmıştır. Bu çalışma, karşılaştırmalı hukukta örneğine rastlanılamayan bu kuralın tahlil ve tenkidi ile Türkiye örneğinde bu kurala uyulmaması halinde denetlenebilme ihtimalini içermektedir. İki bölümden oluşan bu çalışmanın ilk bölümünde genel olarak gizli oy, gizli oyun işlevi ile parlamento içindeki oylamalarda gizli oyun kullanım alanları karşılaştırmalı olarak tartışılmış; 1987 tarihli Anayasa değişikliğine neden ihtiyaç duyulduğu, bu değişiklikte hangi menfaatin korunduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde ise bu kurala uyulmamasının Anayasa Mahkemesince denetlenip denetlenemeyeceği farklı ihtimaller göz önünde tutularak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gizli Oy, Anayasa Değişikliği, Anayasa Mahkemesinin Denetim Yetkisi, Şekil Denetimi.

ABSTRACT

The Article 3 of the Law No. 3361 dated 17 May, 1987, by amending the Article 175 of the Constitution titled “Amending the Constitution, participation in elections and referenda”, set out that the adoption of laws on amendments to the Constitution should be made by secret ballot. This study includes the observation and criticism of this secret ballot rule invoked in constitutional amendments, which we have not come accross in the researched countries, as well as the possibility

- 1 Dr., Anayasa Mahkemesi Raportör Hâkim, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku ABD Öğretim Üyesi, taylan.barin@anayasa.gov.tr, tbarin@ybu.edu.tr
- 2 TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı Yasama Uzmanı/Anayasa Mahkemesi Ar-İç Raportörlüğünde Uzman, altay.ozcan@tbmm.gov.tr, ozcan.altay@anayasa.gov.tr

of judicial review in case of breach of the rule. The first part of the study overviews the secret ballot in general elections, its functions and different implementations invoked in parliamentary votings on a comparative basis, and intends to figure out the justifications of the 1987 Amendment to the Constitution. The second part in this regard debates the judicial review power of the Constiutional Court in terms of form, in case of a breach of secret ballot rule during the votings of a constitutional amendment.

Keywords: Secret ballot, Constitutional Amendment, Judicial Review of Constitutional Amendment, Judicial Review of Constitutional Amendment Procedure.

GİRİŞ

17.05.1987 tarih ve 3361 sayılı kanunla yapılan anayasa değişikliği ile anayasa değişikliklerinde gizli oylama usulü benimsenerek Anayasa'nın 175'inci maddesi “*Değiştirme teklifinin kabulü Meclisin üye tamsayısının beşte üç çoğunluğunun gizli oyuyla mümkündür.*” amir hükmünü içerecek şekilde kaleme alınmıştır. Parlamentodaki sandalye dağılımına ve anayasa değişikliklerindeki uzlaşma çabalarının aranmaması veya sonuç vermemesine de bağlı olarak bu hüküm pek çok kez tartışılmış, gizli oy kuralının ihlal edildiğine ilişkin iddialar özellikle yakın tarihli anayasa değişikliklerinde daima gündemde olmuştur.

Anayasa değişikliklerinde gizli oy kuralına uyulması TBMM'nin sorumluluğunda olsa da bu kurala riayet edilmediğine ilişkin uyuşmazlıkların çözüm mercii olarak Anayasa Mahkemesi akıllara gelmektedir.

Bu çalışmada sırasıyla gizli oy kuralının doğuşu ve işlevi, parlamentolarda kullanılışı, karşılaştırmalı örnekler tahlil edilerek incelenmekte ve TBMM'deki durum, anayasa değişiklikleri ve diğer uygulama alanları olarak mercek altına alınmaktadır. Ardından anayasa değişikliklerinde “gizli oy” kuralına uyulmamasına ilişkin iddialara dair Anayasa Mahkemesinin denetim yetkisinin sınırları tartışılmaktadır.

I. GİZLİ OY

A. Genel Olarak “Gizli Oy” Kavramının Doğuşu Ve İşlevi

Bugün serbest ve adil seçimlerin vazgeçilmez bir unsuru sayılan “gizli oy” usulünün ilk izlerini Roma İmparatorluğu'nda sürmek

mümkündür³. Roma meclislerinde üst sınıfların seçmenler üzerindeki etkisini kırmak ve tercih serbestisini artırmak amacıyla uygulamaya konulan gizli oy usulü⁴, Fransa ve ABD’de benzer öncülleri bulunsa da, bugünkü haliyle (resmi oy pusulalarıyla yapılan şekliyle)⁵ ilk kez 1856 yılında Avustralya’da ortaya çıkmıştır⁶. Birleşik Krallık (1872)⁷, Fransa (1913)⁸ ve ABD’nin (1888)⁹ başı çektiği 19. yüzyılın modern devletleri de bu uygulamayı sistemlerine adapte etmiştir.

Birleşik Krallık’ta uygulamanın yaygınlaşmasında ünlü faydacı düşünür Jeremy Bentham’ın görüşleri etkili olmuştur. Felsefi Radikaller (*the Philosophical Radicals*) grubu içinde ön planda olan Bentham, 1830’larda özellikle temsil alanında parlamento reformuyla oy hakkının genişlemesi ve gizli oy yönteminin getirilmesi konusunda

- 3 Bu dönemde gizli oy usulünün getirilmesine dair tartışmalar Cicero’nun M.Ö. I. yy.’da kaleme aldığı Yasalar Üzerine (*De Legibus*) adlı eserinde de yer almaktadır. O dönem *pleps* sınıfının dâhil olduğu seçimler için 4 ayrı yasa ile getirilen gizli oy ilkesinin fayda ve zararları tartışmaya açılmıştır. Cicero’nun bu eserde kullandığı üç karakterden biri olan Quintus söz konusu gizlilik yasalarını soylu sınıfın (*boni*) aleyhinde görmüş, soyluların kendilerine oy kullananların düşüncelerini bilmemesini toplumun menfaatlerine aykırı bulmuştur. Diğer karakter Atticus da bu görüşe katılmıştır. Marcus rumuzuyla konuşan Cicero ise sözlü şekilde açık oylamanın (*viva voce*) ideal olduğunu, ancak uygulanabilir olmadığını ifade etmiştir. Cicero’ya göre soyluların *pleps*’lerin oyunu görmelerini imkânsız kılan gizlilik yasaları hususunda tarafları uzlaştırıcı bir yöntem izlenmeli, buna göre seçmenlerin gizli oy hakkı korunurken, soylulara bu oyları daha sonra inceleme hakkı tanınmalıdır. Gizlilik, rüşveti önlemek amacıyla hizmet edecekse sağlanmaya devam etmeli, ancak bir yandan seçmenlerin özgür iradeleri korunurken, diğer yandan soylular kendilerini seçenlerin gerçek iradelerinden haberdar olmalıdır.
- 4 Yakobson, A., Secret Ballot and Its Effects in the Late Roman Republic, *Hermes*, C. 123, S. 4, 1995, ss. 426-42.
Gerber, Ayrıca bkz. A. S., Huber, G. A. vd., Is there a Secret Ballot? Ballot Secrecy Perceptions and Their Implications for Voting Behaviour?, *British Journal of Political Science*, Aralık 2012, s. 1.
- 5 Brent, P., “The Australian ballot: Not the secret ballot”, *Australian Journal of Political Science*, Mart 2006, C. 41 S. 1, ss. 39-50.
- 6 Crook, M., Crook, T., “Reforming Voting Practices in a Global Age: The Making and Remaking of the Modern Secret Ballot in Britain, France and the United States, c.1600–c.1950”, *Past & Present*, Ağustos 2011, C. 212, S.1, s. 200. Hatta, gizli oy için doğrudan Avustralyalı (*Australian*) tanımlaması akademik çalışmalarda kullanılmaktadır. Örnek çalışma için bkz. Carson, J. L., Sievert, J., “Electoral Reform and Changes in Legislative Behavior: Adoption of the Secret Ballot in Congressional Elections”, *Legislative Studies Quarterly*, Şubat 2015, C. 40, S. 1, ss. 83-110.
- 7 Avrupa Konseyi Parlamenter Asemblesi, “Secret ballot–European code of conduct on secret balloting, including guidelines for politicians, observers and voters”, <http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=11738&lang=EN>, Erişim: 24.09.2018.
- 8 Avrupa Konseyi Parlamenter Asemblesi, “Secret ballot–European code of conduct on secret balloting, including guidelines for politicians, observers and voters”.
- 9 Carson, Jamie L., Sievert, J., “Electoral Reform and Changes in Legislative Behavior: Adoption of the Secret Ballot in Congressional Elections”, *Legislative Studies Quarterly*, Şubat 2015, C. 40, S. 1, s. 83.

fikirler ileri sürmüştür. O dönem gizli oyun benimsenmesinde öne sürülen temel gerekçe oy verenlerin bir engellemeye maruz kalmadan (gözü korkutulmadan, baskıya maruz kalmadan) hür iradeleriyle oy vermelerinin sağlanması ve oy satın almanın (rüşvetin) önüne geçmektir. Bentham ise bilinen faydacı yaklaşımını bu meseleye de uyarlayarak açık oyun bireylerin menfaatlerinin doğru toplamına ulaşmada (dolayısıyla en yüksek faydanın sağlanmasında) engel oluşturduğu ve tek tek bireylerin gerçek iradesinin ancak gizli oyla ortaya çıkacağı varsayımına dayanmıştır¹⁰.

ABD’de de benzer şekilde seçimlerde rüşvetin önüne geçmek, seçmenler üzerinde kamu görevlilerinin veya parti görevlilerin baskısını kırmak gizli oy sisteminin benimsenmesinde tipik gerekçe olmuştur¹¹.

Aynı dönem içinde Fransa’da, Avustralya’da uygulamaya geçen modern gizli oya yakın usuller uygulanmıştır. Kapalı alanlarda farklı bölmelerde vatandaşların oylarının rengi belli olmadan oy pusulalarını işaretlemesi ve sandığa bırakması daha 1793 yılında hukukçu Jacques-Vincent Delacroix tarafından anayasa referandumu için teklif edilmiştir¹².

Bu gelişmelerin yanı sıra aynı dönemlerde oylama usulünün devam ettirilmesi gerekliliği de vurgulanmıştır. Örneğin, başlangıçta Bentham ile aynı fikirde olan çağdaşı John Stuart Mill sonradan fikir değiştirerek gizli oyu getiren seçim reformuna karşı çıkmış, oy kullanmanın vatandaşın kamusal görevi olduğunu ve bu sorumluluğu düzgün şekilde (kişisel çıkar ve heveslerinden bağımsız) yerine getirmenin ancak açık oyla mümkün olduğunu belirtmiştir. Mill, seçmenin tercihlerinden emin olması ve bu tercihini doğru şekilde yansıtmasının ancak karşıt görüştekilere oyunu açıkça savunması ile mümkün olduğunu savunmuştur¹³.

Bugün ise seçimlerin gizliliği, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme’de (25. madde), Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği’nin İşleyişi Hakkında Antlaşma’da (14. Madde) ve Parlamentolar Arası Birlięin Serbest ve Adil Seçimler Kriterleri Bildirisi’nde yer alan çok yerleşik bir uygulamadır. Gizli oy, doğru

10 Theuns, Tom, “Jeremy Bentham, John Stuart Mill and the Secret Ballot: Insights from Nineteenth Century Democratic Theory”, ss. 496-507.

11 A. S., Huber, G. A. vd., Is There a Secret Ballot? Ballot Secrecy Perceptions and Their Implications for Voting Behaviour?, s. 1.

12 Crook, M., Crook, T., “Reforming Voting Practices in a Global Age”, s. 208.

13 Geoffrey Brennan, Philip Pettit, “Unveiling the Vote”, *British Journal of Political Science*, C. 20, S. 3, s. 329.

işleyen bir seçim sürecinin ayrılmaz bir parçası kabul edilmektedir. Uluslararası kuruluşlar seçim güvenliğinin denetiminde gizli oy ilkesinin ne kadar gözetildiğine özellikle dikkat etmektedir¹⁴.

Bu yaygın kabule rağmen, gizli oyun halkın katıldığı serbest seçimlerde kullanılmasına ilişkin akademik çevrelerde günümüzde ve yakın geçmişte bazı eleştirilere de rastlamak mümkündür. Bunlar gizli oy yerine açık oylamanın seçmenlerin birbirlerine karşı sorumluluğunu artırdığı, dolayısıyla seçmen iradesinin sandığa daha doğru yansımaya yardımcı olduğu; gizli oyun seçmenleri bencilce davranmaya ittiği, katılımcı demokrasiyi olumsuz etkilediği ve gizli oy yerine açık oy tercihinin siyasi bağlılığı/sadakati ve grup aidiyetini güçlendireceği görüşleri etrafında özetlenebilir. Gizli oyun bu olumsuz yanlarını telafi için kimin ne yönde oy kullandığını kaydetmeden oy kullanma kabinlerinin açık olması, gizli oyla yapılan seçimlerden sonra en azından seçmenlerden yüzde birinin katılımıyla seçmenlerin oy tercihlerinin gerekçelerini açıkladığı bir vatandaş oturumu düzenleme, biri açık oyla ama sonuçları bağlayıcı olmayan diğeri gizli oya dayalı ve bağlayıcı iki seçim yapmak gibi öneriler getirilmektedir¹⁵.

Uygulanmaya başlandığından beri modern gizli oyun ayırt edici özellikleri, resmi olarak basılan tek tip oy pusulalarının kullanılması, bu oy pusulalarının bir oy kullanma yerinde bulundurulması ve oy pusulasının işaretlenip zarfa konulması esnasında gizliliği sağlamak için ayrı bölme ve benzeri örtücü eşyaların kullanılması şeklinde tezahür etmiştir¹⁶. Rokkan'ın veciz ifadeleriyle gizli oyun bu özellikleri, "seçmenlerin oyunu belli etmek istediği kişilerden sakınmasını ve kendisini kullandığı oy yüzünden karşılaşabileceği yaptırımlardan korumasını; öte yandan oyunu açık etmek istediği kişilere ise hangi yönde oy kullandığını ispat edememesini" amaçlamaktadır.¹⁷

14 Theuns, Tom, "Jeremy Bentham, John Stuart Mill and the Secret Ballot: Insights from Nineteenth Century Democratic Theory", *Australian Journal of Politics and History*, 2017, C. 63, S. 4, ss. 493-94.

15 Theuns Tom, "Jeremy Bentham, John Stuart Mill and the Secret Ballot: Insights from Nineteenth Century Democratic Theory", ss. 493-94.

16 Crook M., Crook T., "Reforming Voting Practices in a Global Age", s. 201.

17 Rokkan, S., *Citizens, elections, parties: Approaches to the comparative study of the process of development*, Oslo, 1970,

Universitetsforlaget'den aktaran, Teorell, Jan vd., "An Introduction to Special Issue: The Causes and Consequences of Secret Ballot Reform", *Comparative Political Studies*, C. 50, S. 5, 2016, s. 4.

B. Parlamentolarda Gizli Oylama

Öncelikle belirtmek gerekir ki gizli oylama, genel seçimlerdeki müstahkem konumunun aksine parlamentolarda daha değişken ve nadiren kullanılmaktadır. Pratik gereksinimlerle beraber yasama sürecinin şeffaflığı ve demokratik denetim ilkeleri parlamentolarda kural olarak açık oylamaların benimsenmesini gerektirmiştir. Günümüzde parlamentoların kanun yapma ve hükümeti denetleme fonksiyonlarını demokratik biçimde yürütmesi, parlamento çalışmalarının çeşitli medya organları aracılığıyla halka açıklığı ve çalışmaların şeffaflığı ile ölçülmektedir. Açık oylamalar yoluyla oylama sonuçlarının kaydedilmesi vatandaşların seçtikleri temsilcileri denetlemesinin, temsilcilerden bir sonraki seçimlerde hesap sormanın önemli bir parçası sayılmaktadır¹⁸.

Gizli oyun ülke parlamentolarına göre değişen uygulamaları bulunmakla birlikte temel özelliği oy verenin kimliğinin ve oy renginin açığa vurulmamasıdır. Bu anlamda gizli oylama, parlamentolarda oy kullanan temsilcilerin elektronik cihazlar, evet-hayır şeklinde sözlü ifadeler (*viva voce*) veya oy pusulaları vasıtasıyla adlarının ve kullanılan oy tiplerinin (kabul, ret veya çekimser) sayısal olarak kaydedildiği açık oylamanın (*roll-call vote*) tam tersi istikamette işlev görür. Aynı zamanda, temsilcilerin ayakta veya yerlerinden sayılmasıyla oylama sonuçlarının belirlendiği ancak temsilcilerin tek tek hangi yönde oy kullandıklarının kaydedilmediği işaretle oylamadan (*the vote by show of hands*) da ayrılmaktadır¹⁹. Bu doğrultuda parlamentolarda gizli oylama “Milletvekilinin hangi yönde oy kullandığının hiçbir şekilde belli olmadığı oylama” şeklinde tanımlanabilir²⁰.

Genel seçimlerde 19. yy’da yaygınlaşan gizli oy usulünün parlamentolardaki oylamalarda uygulanması genel seçimlerdekine nazaran erken tarihlerde Fransa’da başlamıştır. Fransa’da devrim sonrasında 1795’e kadar parlamentoda kamuya açık görüşme ve işaretle oylama (temsilcilerinden yerlerinden veya oturarak kamuya açıklığın en basit türü olarak) kural iken, 1789’da oy verenin kimliğini

18 Avrupa Parlamentosu-Vatandaşların Hakları Anayasal İşler Politika Departmanı, “Democratic scrutiny, transparency, and modalities of vote in the National Parliaments of the Member States and in the European Parliament”, Kasım 2012, ss. 6-9.

19 Avrupa Parlamentosu-Vatandaşların Hakları ve Anayasal İşler Politika Departmanı Raporu, “Democratic scrutiny, transparency, and modalities of vote in the National Parliaments of the Member States and in the European Parliament”, ss. 9-10.

20 Yasama Dergisi, “Yasama Terimleri Sözlüğü-Gizli Oy Maddesi”, http://www.yasader.org/web/stk_el_kitabi/son/5-sozluk-2.pdf, Erişim: 24.09.2018

açıkça belli edip kaydedilmesine imkân veren açık oylama sistemi bazı önemli kararların alınmasında kullanılmaya başlanmıştır. Parlamento görüşmelerinin halka açılmasıyla beraber zamanın şartları içinde parlamento içi ve dışında kalabalıkların tehdit ve hakaretlerine maruz kalınarak yapılan oylamalar Terör Dönemi'ne tepki olarak gelişen *Thermidorian* hareketiyle gizli yapılmaya başlanmıştır. 1814 Şartı ile Millet Meclisi İttüzüğünde oylamanın yakın geçmesi ve belirli önemli durumlarda (bir kanunun son oylaması gibi) oylamanın beyaz veya siyah pulların oy sandığına bırakılarak gizli yapılması kararlaştırılmıştır. Bu düzenlemeden sonra sıklıkla kullanılan gizli oy usulü 1845'te 20 temsilcinin (ve Senato'da 20 senatör) isteği şartına bağlanıp sınırlanmıştır. Tüm oylamaların tekrar açık yapıldığı 1852-70 yıllarının (III. İmparatorluk Dönemi) sonrasında gizli oy uygulaması yeniden getirilmiştir²¹. Ancak 1884'de tekrar kaldırılan usul günümüzde sadece Millet Meclisinde (*Assemblée Nationale*) kişilerin (örneğin yasama dönemi başında Meclis başkanın seçilmesi gibi) seçimlerde; Senatoda ise başkanlık (Sen. İçt. m. 3), komisyon başkanlarının seçimi (m. 13), (başkanlık divanı ve komisyonlardaki) kâtiplerin seçimi (m. 61) ve Anayasa ve kanunlarda komisyonların görüşünün istendiği durumlarda komisyonların tavsiye kararlarında (m. 19a)²² uygulanmaktadır. Yukarıda gizli oyun genel seçimlerde kullanılmasına başlanmasında öncü olarak belirttiğimiz Birleşik Krallık ve ABD'de ise parlamentoda alınan kararlar için gizli oya başvurulması çok istisnai hallerle sınırlı kalmıştır. Günümüz itibariyle gizli oy Birleşik Krallık'ta Avam Kamarası başkanının seçiminde (birden fazla aday olması koşuluyla)²³ kullanılmaktadır. ABD'de ise başkanlık seçimlerinin Delege Kurulu (*Electoral College*) tarafından tamamlanamaması (adayların eşit oy alması sebebiyle) halinde Kongrenin Başkan (Temsilciler Meclisi) ve Başkan yardımcısını (Senato) Anayasanın 12'nci değişiklik maddesi gereğince seçmesi (*contingent election*) ile sınırlıdır²⁴.

21 Collège de France, "Paper prepared for presentation at the Rationalité et sciences sociales Colloque "Scrutin secret et vote public, huis clos et débat ouvert" organised by Professor Jon Elster, Collège de France, 3-4 Haziran 2010, https://www.college-de-france.fr/media/jon-elster/UPL31832_coniez_scrutin.pdf, Erişim: 26.06.2018.

22 Fransız Senatosu, Standing Orders of the Senate, Ocak 2014, Erişim: 27.03.2018, https://www.senat.fr/fileadmin/Fichiers/Images/Lng/Standing_orders_of_the_Senate.pdf.

23 Birleşik Krallık Parlamentosu Resmi İnternet Sayfası, "Frequently Asked Questions: Speaker's Election", <http://www.parliament.uk/about/faqs/house-of-commons/faqs/speakers-election/>, Erişim: 15.03.2018.

24 Neale, H., "Contingent Election of the President and Vice President by Congress: Perspectives and Contemporary Analysis", 03.11.2016, ABD Kongre Araştırma Servisi (Congressional Research Service) Raporu, <https://fas.org/sgp/crs/misc/R40504.pdf>, Erişim: 15.03.2018.

Kıta Avrupası’ndaki genel görüntü de yukarıdaki örneklerden farklı değildir. Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Parlamenter Araştırma ve Dokümantasyon Merkezi (*European Center for Parliamentary Research and Documentation-ECPRD*) tarafından AB’ye üye ülkeler, bunlar dışındaki Avrupa Konseyi üyeleri (gözlemci statüsündeki Kanada ve İsrail dâhil) için yaptığı araştırmada gizli oya istisnai olarak ve çoğunlukla meclislerin seçim ve atama kararlarında (kendi başkanlarının ve başkanlık divanının seçiminde veya bazı bürokratik/yargısal mevkilere atama veya seçimlerde) başvurulduğu ortaya konmuştur.²⁵ Çalışmada, İrlanda, Danimarka, Polonya (Temsilciler Meclisi) ve Almanya’da (Federal Meclis-Bundestag) gizli oy yönteminin hiç kullanılmadığı görülmüştür. Andorra, Belçika, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti (Temsilciler Meclisi ve Senato), Gürcistan, İtalya, Letonya, Portekiz, Romanya, Sırbistan, Slovakya, Slovenya ve Türkiye’de atama ve seçim kararları dışında da kararların gizli oyla alınabildiği görülmektedir²⁶. Ancak, Türkiye dışında anayasa değişikliğine ilişkin kanunların kabul edilmesinde gizli oy uygulamasını zorunlu tutan bir ülkeye rastlanmamıştır. Türkiye’ye bu anlamda en yakın ülke anayasada gösterilen bazı temel haklara ilişkin kanunlar, seçim kanunları ve anayasal devlet organlarını ve yerel yönetimleri düzenleyen yasaların kabul edilmesinde gizli oyu zorunlu tutan İtalya’dır²⁷.

Karşılaştırmalı örnekler gizli oylamaya Kıta Avrupası ve Anglosakson hukuk sistemindeki ülkelerde istisnai olarak başvurulduğu ve bunu daha ziyade parlamentoların tali işlevlerini (kanun yapma ve denetim işlevleri dışında) yerine getirirken verdiği kararlarda kullandığı sonuçlarını ortaya koymaktadır. Buna karşılık parlamentoların asli işlevleri olan kanun yapma ve hükümeti denetleme alanlarında gizli oy uygulaması mümkün veya zorunlu olan ülkeler sınırlı sayıdadır.

25 Avrupa Parlamentosu-Vatandaşların Hakları ve Anayasal İşler Politika Departmanı Raporu, “Avrupa Parlamentosu ve Üye Ülkelerin Ulusal Parlamentolarında Demokratik Denetim, Şeffaflık-Democratic scrutiny, transparency, and modalities of vote in the National Parliaments of the Member States and in the European Parliament”, ss. 13-53. Ayrıca, Avrupa Parlamenter Araştırma ve Dokümantasyon Merkezi (ECPRD), “Secret Ballot in Parliaments (Parlamentolarda Gizli Oy)”, 1245 nolu Soru, 13 Aralık 2009.

26 Çalışmada yer alan ülkelerden Andorra, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Romanya ve Slovakya’nın ilgili içtüzük düzenlemeleri incelendiğinde belli sayıda milletvekilinin, bir siyasi parti grubunun ya da Meclis başkanının isteği ve genel kurulların onayıyla kanunların kabulünde (Anayasanın değiştirilmesine dair kanunlar bakımından bir ayırım gözetmeksizin) kural olan açık oylamanın yerine gizli oyun benimsenmesi mümkün görünmektedir. Ancak, araştırmada ülke uygulamalarına değin kayıtlara yer verilmemiştir.

27 İtalya Temsilciler Meclisi, “Rules of Procedure of the Chamber of Deputies”, Erişim: 28.03.2017, http://en.camera.it/application/xmanager/projects/camera_eng/file/RULES_OF_PROCEDURE_CHAMBRE_OF_DEPUTIES.pdf.

Bunda başta değindiğimiz demokratik katılımın gereği olan parlamento çalışmalarının şeffaflığı ilkesinin tesiri büyüktür. Bu doğrultuda AB Parlamentosunun (yukarıda 23 nolu dipnotta gösterilen çalışmada) açık oy lehindeki tercihini de parlamento kararlarında halkın temsilcilerinin kendi iradelerini tam ya da serbest yansıtmāsından çok seçmenlerin temsilcilerini denetlemesini asli unsur kabul etmesiyle açıklamak gerekir²⁸.

C. TBMM’de Gizli Oylama

TBMM’de karar alınması için gerekli oy kullanma şekilleri TBMM İctüzüğünün “Oylamalar” başlıklı 10’uncu Kısımının ilk bölümünde 139’uncu maddede düzenlenmiştir. Buna göre TBMM’de karar alınabilmesi için üç tip oylamaya başvurulur: İşaretle oylama, açık oylama ve gizli oylama.

TBMM uygulamasında işaretle oylama, oy kullanan milletvekillerinin ad ve soyadının herhangi bir yöntemle kaydedilmediği, dolayısıyla hangi yönde oy kullandıklarının tespiti için özel çaba gerektiren ve oylama neticelerinin (kabul ya da ret) bir bütün olarak ortaya döküldüğü oylamadır²⁹. Açık oylama, milletvekillerinin bireysel olarak kullandıkları oyların açıkça teşhis ve kayıt altına alınmasını sağlamak için “milletvekillerinin ad, soyad ve seçim çevrelerinin bulunduğu oy pusulalarının kutuya atılması, elektronik oy verme cihazının çalıştırılması ve ad cetvelinin okunmasının ardından milletvekillerinin ayağa kalkarak, ret, kabul ya da çekimsel kelimelerin yüksek sesle söylemesi ve açıkladıkları oyun kâtip üyelerce kaydedilmesi” yöntemlerinden biriyle oylama yapılmasıdır.

Bunlara karşılık gizli oylama ise işaretle ve açık oylamadan farklı olarak oylamanın yapıldığı anda ve sonrasında milletvekilinin kimliğinin ve hangi yönde oy kullandığının saklanması ve iradesinin anlaşılmasına yönelik bir uygulamadır³⁰. Bunun sağlanması için İctüzüğün 139’uncu maddesi, “gizli oylamanın üzerinde hiçbir işaret bulunmayan yuvarlakların kürsüden kutuya atılması” ve “beyaz yuvarlağın

28 Avrupa Parlamentosu’nun bu kapsamdaki tercihleri için bkz. AP, Vatandaşların Hakları ve Anayasal İşler Politika Departmanı Raporu, “Avrupa Parlamentosu ve Üye Ülkelerin Ulusal Parlamentolarında Demokratik Denetim, Şeffaflık-Democratic scrutiny, transparency, and modalities of vote in the National Parliaments of the Member States and in the European Parliament”, Ayrıca bkz. Avrupa Parlamenter Araştırma ve Dokümantasyon Merkezi (ECPRD), “Secret Ballot in Parliaments (Parlamentolarda Gizli Oy)”, 1245 nolu Soru, 13 Aralık 2009.

29 Biçer, Bali Emrah, “Oylama ve Yoklama Mekanizmaları ile Yeter Sayılar”, s. 11.

30 Bakırcı, Fahri, *Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulundaki Yerleşik Uygulamalar*, TBMM Basımevi, Ankara, 2015, s. 377.

kabul, yeşil yuvarlağın çekimser ve kırmızı yuvarlağın olumsuz” oy anlamına geldiğini belirtmiştir. Böylelikle diğer parlamentolarda olduğu gibi TBMM’de de gizli oylama, “oylamanın yapıldığı an ve sonrasında oy kullananın kimliğinin ve hangi yönde oy kullandığının bilinmediği ve araştırılsa dahi bu kimin hangi yönde oy kullandığının öğrenilemeyeceği oylama türü” olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu oylamadan maksat çoğunlukla milletvekillerin her türlü baskıdan (özellikle de kendi siyasi parti grubunun baskısından)³¹ uzak, serbestçe oy kullanmalarını sağlamak olarak nitelenmiştir³².

TBMM uygulamasında gizli oylamanın ayrıntılı pratiği ise şu şekildedir: *“Öncelikle kürsünün sağına ve soluna birer kabin konulur. Ardından, milletvekilleri il sırasına göre ad defterinden isimleri okunarak oy vermeye davet edilir. Oylama işleminin süratle sonuçlanması için, iller dörde ya da ikiye bölünerek sıralar oluşturulur. Sıraya giren milletvekillerine oy pulları ve zarf verilir, bunları alan milletvekilinin adı ad defterinden işaretlenir. Zarfı ve pulları alan milletvekili kabine girerek üç puldan birini zarfın içine koyar, diğer iki pulu kabin içinde bulunan ıskartaya atar ve oyunu kullanır. Adı okunmayan milletvekiline zarf ve pul verilmez.”* İhtüzükte yer almayan zarf, ıskarta kutusu ve kabin uygulamaları zaman içerisinde teamül olarak benimsenmiş, ilk olarak 1995 yılında 4121 sayılı Anayasa değişikliğine ilişkin kanunun görüşmeleri sırasında Başkanlık Divanının yaptığı toplantıda bu şekle karar verilmiştir³³.

TBMM İhtüzüğüne göre gizli oylamaya iki farklı durumda gidilebilir. Bunlardan ilki 147’nci maddenin ikinci fıkrasında belirtilen 20 milletvekilinin istemi üzerine (iradi) yapılabilen gizli oylamadır. Ancak, 147’nci maddenin ilk fıkrasının, gizli oylamayı, yapılamayacağı halleri belirterek tersinden tanımlayan³⁴ ve anlam kargaşasına yol açan yazımı dolayısıyla, ikinci fıkradaki iradi gizli oylamaya teamülde artık yer verilmemektedir³⁵. Aktif olarak kullanılan ikinci gizli oylama türü ise zorunlu gizli oylamadır. Zorunlu gizli oylamanın varlığı İhtüzükte açık oylamaya dair 143’üncü madde ile tanınmıştır. Buna göre açık

31 Has, Volkan, *Türk Parlamento Hukukunun Kaynakları ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin Çalışma Düzeni*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2009, s. 195.

32 Bakırcı, Fahri, *Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulundaki Yerleşik Uygulamalar*, ss. 377-78.

33 Has, Volkan, *Anayasa’yı Değiştirme Süreci*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2009, ss. 102-103.

34 İlgili 147’nci maddenin ilk fıkrası şu şekildedir: *Gizli oylama/Madde 147- “Anayasa veya kanun gereğince açık oylamanın zorunlu bulunduğu hallerde veya İhtüzüğün işaret oyuyla hallinin zorunlu olduğunu belirttiği konularda yahut açık oylamanın İhtüzük uyarınca istem üzerine yapıldığı hallerde, gizli oylama yapılmaz.”*

35 Konu hakkındaki ayrıntılar ve tartışmalar için bkz. Bakırcı, s. 377-78.

oynamaya, Anayasa, kanunlar ve İçtüzük gereğince işaret oyuna veya gizli oya başvurulması zorunlu olmayan hallerde müsaade edilmiştir. Bu maddede işaret edilen ve Anayasa ve İçtüzük'te yer verilen zorunlu gizli oylamaya başvuru durumları şunlardır³⁶:

- TBMM Başkanının seçimi (Ay. M. 94/4, İçt. M. 10/3),
- TBMM tarafından Cumhurbaşkanı hakkında bir suç işlediği iddiasıyla soruşturma açılmasına karar verilmesine dair oylama (Ay. M. 105/1),
- Cumhurbaşkanı hakkında M açılan soruşturma neticesinde hazırlanan komisyon raporunun TBMM Genel Kurulunda oylanması (Yüce Divana sevk kararı) (Ay M. 105/3),
- Anayasa Mahkemesi'nin TBMM tarafından seçilen üyelerinin seçimi (Ay. M. 146),
- Kamu Başdenetçisinin seçimi (Ay. M. 74),
- Komisyon başkanı, başkanvekili, sözcü ve kâtibinin seçimi (İçt. M. 24/3),
- Anayasa değişiklik tekliflerinin maddelerinin ve teklifin tümünün oylanması (Ay. M. 175/1, İçt.M. 94/1),
- Anayasa değişiklik teklifinin maddeleri ile ilgili olarak verilmiş ve işaretle oylama sonucu kabul edilmiş önergelerin oylanması (Ay. M. 175/1, İçt. M. 94/4),
- Meclis soruşturması açılıp açılmamasına yönelik oylama (Ay. M. 106/5, İçt. M. 108/3),
- Meclis soruşturması komisyon raporunun TBMM Genel Kurulunda oylanması (Ay. M. 106/7, İçt. M. 112/3),
- Dokunulmazlık dosyalarını inceleyen karma komisyonun başkan ve sözcülük görevini de üstlenen katip seçiminde (İçt. 132/2),
- Üyelikle bağdaşmayan bir görev veya hizmeti sürdürmekte ısrar eden milletvekilinin üyelikten düşürülmesinin oylanması (Anayasa M. 84/3, İçt. M. 137/4).

Görüldüğü üzere TBMM uygulamasında gizli oylamaya siyasi açıdan önem arz eden Meclis başkanlığı, komisyon başkanlıkları seçimlerinde³⁷,

36 NEZİROĞLU İrfan, *Türk Parlamento Hukukunun Temel Kavramları*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2008, s. 184.

37 Daha önce 21.10.2007'de Anayasa değişikliği ile kaldırılan Cumhurbaşkanı'nın Meclis tarafından seçilmesi usulünde de gizli oya başvurulmaktaydı.

yine siyasi etkileri büyük olan anayasa değişiklik tekliflerinin kabul edilmesi ve cezai anlamda TBMM üyelerinin vicdanlarıyla karar vermeleri gereken Cumhurbaşkanı hakkında soruşturma açılması ve meclis soruşturması gibi durumlarda başvurulmaktadır. Yukarıda incelediğimiz karşılaştırmalı örnekler göz önüne alındığında Türkiye örneği, gizli oyun geniş çapta uygulandığı nadir örneklerdendir. Hatta anayasa değişiklikleri için kullanan tek örnektir. Aşağıda anayasa değişiklikleri için gizli oyun kabul edilmesi süreci anlatılacak ve bu yöntemin pratiğinde karşılaşılan sorunlar da göz önüne alınarak sürdürülüp sürdürmemesi konusu tartışılacaktır.

D. Anayasa Değişikliklerinde “Gizli Oy” Kuralı

Anayasa değişikliklerinin kabulünde gizli oy usulü 1982 Anayasasına 17.05.1987 tarih ve 3361 sayılı Kanun’la getirilmiştir. Bunun öncesinde 1973 tarihli TBMM İktüzüğü’nün o dönemki 92’nci maddesinin ilk cümlesinde “*önergelerin işaret oyuyla, maddelerin kabulünün ise açık oyla*” yapılacağı düzenlenmiş idi³⁸. Maddenin devamında ise verilmiş önerenin kabul edilmesi halinde, anayasa değişikliklerinin kabulü için gerekli olan (o dönemki) üçte iki çoğunluk şartının sağlanıp sağlanmadığının tespiti için önerge oylamasının açık oyla tekrarlanacağı belirtilmiştir. Anayasa değişikliklerinde bu şekilde açık oylamanın tercih edilmesi Anayasa’da öngörülen nitelikli çoğunlukların Genel Kurulda sağlanıp sağlanmadığı yönünde bir soru işareti yaratmamaya yöneliktir. Düzenleme öncesinde Anayasa Mahkemesinin aynı doğrultudaki 1971 yılındaki kararı açık oylamaların anayasa değişikliğinin kabul aşamalarının hepsinde zorunlu olmasının benimsenmesinin önünü açmıştır³⁹.

1987 yılında Anayasa’nın 175’inci maddesinde yapılan değişiklikle bahsi geçen açık oylama yerine tam tersi istikametteki gizli oy usulü kabul edilmiştir. Maddenin birinci fıkrasında değişiklik için gerekli çoğunluğun beşte üç olduğu ve bu çoğunluğu sağlamaya yönelik oylamanın gizli olacağı kaydedilmiştir. İkinci fıkra hükmü ise Anayasanın değiştirilmesi hakkındaki tekliflerin görüşülmesi ve kabulünde maddedeki özel hükümler dışında kanunların görüşülmesi ve kabulündeki esaslara tabi olacağını düzenlemiştir. İktüzüğün 94’üncü maddesi ise gizli oylamaya anayasa değişiklik teklifinin

38 Onar, Erdal, *1982 Anayasasında Anayasayı Değiştirme Sorunu*, Ankara Üniversitesi Yayınevi, Ankara, 1993, ss. 69-70; İba, Şeref, *Osmanlıdan Günümüze Meclis İktüzük Metinleri*, TBMM Basımevi Müdürlüğü, Ankara, 2007, s. 127, HAS Volkan, *Anayasa’yı Değiştirme Süreci*, s. 98.

39 E. 1970/1, K. 1970/31, R.G. 7.6.1971, no: 13858. Has, *Anayasa’yı Değiştirme Süreci*, s. 98.

kabulü sürecinde hangi aşamalarda başvurulacağına açıklık getirmiş, “Anayasada değişiklik tekliflerinin birinci ve ikinci görüşmelerinde, maddelerin kabulü ile ikinci görüşmenin sonunda tümünün kabulü üye tamsayısının beşte üç çoğunluğunun gizli oyuyla mümkündür” hükmünü kabul etmiştir.

Anayasa değişikliklerinde bu şekilde gizli oyun benimsenmesinin amacı kanun teklifinin gerekçesinde çok kısa geçirilmiş ve “anayasa değişikliklerinin önemine binaen izli oylamanın tercih edildiği” ifade olunmuştur⁴⁰. Teklifin TBMM Genel Kurulda görüşülmesi esnasında tümü üzerindeki görüşmelerde (iktidardaki Anavatan Partisi dâhil) meseleye dair bir görüş belirtilmemiştir⁴¹. Anayasanın değiştirilmesi usulüne ilişkin 175’inci maddenin değiştirilmesine dair görüşmelerde ise dönemin Adalet Bakanı Oltan Sungurlu konuya ilişkin şu görüşünü belirtmiştir⁴²: “...gizli oy... Buna itiraz edenler de var. Deniyor ki, «Bir milletekili, iradesine sahiptir, neden gizli oya gidiliyor?» Bu bir takdir meselesidir. Anayasamızda mevcut bir müessesedir. Cumhurbaşkanlığı seçiminde veya Meclis Başkanlığı seçiminde gizli oy kullanılırken, aynı milletekilinin iradesinin etki altında kalabileceğini düşünmüşüz ve burada da düşünebiliyoruz. Bu bir takdir meselesidir ve bu suretle değerlendirilmektedir ve yüce Meclisin huzuruna getirilmiştir.”

Teklifeye ilişkin Anayasa Komisyonu raporu ile birlikte değerlendirildiğinde gizli oy usulünün benimsenmesindeki amacın teklif sahiplerince detaylı ifade edilmediği üstün körü geçildiği görülmektedir. Buna karşın Adalet Bakanının ifadelerinden gizli oy tercihinin milletvekilleri iradesinin dış etkenlerce sakatlanmadan serbestçe oluşmasını sağlamak amacını taşıdığı sonucu çıkarılabilir. ONAR’ın ifadesiyle anayasa değişikliklerinin kabulü için gizli oyla “milletvekillerinin parti disiplininden uzak, kendi düşünceleri doğrultusunda karar vermesi” amaçlandığını söylemek mümkündür⁴³. Böylelikle ilk bölümde değindiğimiz halkın katıldığı seçimlerde benimsenen gizli

40 İstanbul Milletvekili Turgut Özal ve 199 Arkadaşının, 7.11.1982 Tarih ve 2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 67, 75, 104 ve 175 inci Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun Teklifi ve Anayasa Komisyonu Raporu (2/438) (<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d17/c040/tbmm17040102ss0564.pdf>).

41 Görüşmelerde öne çıkan mesele 1982 Anayasasının Geçici 4’üncü maddesi ile konulan meşhur siyasi yasakların kaldırılmasına ilişkin maddeye, değişiklik teklifindeki diğer maddelerin aksine halkoyuna sunulma zorunluluğu getirilmiş olmasıdır. Bkz. TBMM Tutanak Dergisi, D. 17, C. 40, B. 102, YY. 4, (<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d17/c040/tbmm17040102.pdf>).

42 TBMM Tutanak Dergisi, D. 17, C. 40, B. 103, YY. 4, s. 362. (<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d17/c040/tbmm17040103.pdf>).

43 Onar, 1982 Anayasasında Anayasayı Değiştirme Sorunu, s. 74.

oydaki temel mantık benimsenmiş ve milletvekillerinin anayasa değişiklikleri gibi önemli bir konuda tesir ve baskı altında kalmadan oy kullanmaları istenmiştir. Bir bakıma anayasa değişikliği yapma milletvekillerinin özgür iradelerinin baskın olması gereken, parti siyasetinin üzerinde bir konu olarak değerlendirilmiştir.

Anayasanın değiştirilmesi için gizli oy usulüne Genel Kurul görüşmelerinde esaslı itirazlar da yönetilmiştir. İstanbul Milletvekili Doğan Kasaroğlu, *“an itibariyle artık partiler demokrasinin geçerli olduğunu, böyle bir düzende milletvekillerinin siyasetin temel noktalarını içerecek anayasa değişikliklerinde partilerinden bağımsız hareket etmelerinin doğru olmayacağını”* belirtmiştir. Kasaroğlu, örnek olarak liberal ekonomiyi seçmenlerine taahhüt etmiş bir partiden milletvekilinin bunu savunan bir anayasa değişikliğine ters hareket etmesinin uygunluğunu sorgulamıştır⁴⁴. Aynı Genel Kurul birleşiminde Kayseri Milletvekili Muzaffer Yıldırım ise *“bir açıklık rejimi olan demokrasilerde, toplumu ve devleti büyük ölçüde etkileyen Anayasa konusunda milletvekilinin oyları, millettten gizli tutulamaz”* görüşünü savunmuştur⁴⁵.

Anayasa değişiklikleri için yapılan oylamalarda gizli oy usulünün benimsenmesi doktrinde de ele alınmıştır. ONAR, partiler demokrasinin geldiği seviyede milletvekillerinin mensubu olduğu siyasal partilerin programlarında yer verdikleri temel meselelere ilişkin anayasal tercihlerini partileri ve kamuoyu nezdinden sergilemelerinin doğal hatta halkın temsilcilerinin ne yönde hareket ettiğini öğrenme hakları bakımından gerekli olduğunu belirtmiştir⁴⁶. TANÖR ve YÜZBAŞIOĞLU ise gizli oyun ilk bakışta makul gibi görünse de olumsuz sonuçlar doğurabileceğini belirtmişlerdir. Yazarlara göre gizli oy demokrasilerde gerekli olan önemli meselelerde siyasi partiler arası uzlaşma ve oydaşma yolunu tıkayabilmesi ve toplum sözleşmesi niteliğinde olan anayasa değişikliklerinde halkın temsilcilerinin ne yönde hareket ettiğini öğrenmesini engellemesi bakımından sakıncalıdır⁴⁷.

2011-2013 yılları arasında görev yapan Anayasa Uzlaşma Komisyonu

44 TBMM Tutanak Dergisi, D. 17, C. 40, B. 103, YY. 4, s. 355. (<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d17/c040/tbmm17040103.pdf>). Aynı doğrultuda ONAR, anayasa değişikliği için tavrı belirli olan ve seçim propagandasında bunu açıkça belirten bir siyasi partinin çoğunluğa sahip olduğunda kendi milletvekilleri üzerinde bu konuda etkili olamamasını eleştirmiştir. Onar, *1982 Anayasasında Anayasayı Değiştirme Sorunu*, s. 74.

45 TBMM Tutanak Dergisi, D. 17, C. 40, B. 103, YY. 4, s. 371.

46 Onar, *1982 Anayasasında Anayasayı Değiştirme Sorunu*, ss. 74-75.

47 Tanör, Bülent, Yüzbaşıoğlu, Necmi, *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, 4. bs., Yapı Kredi Yayınları, 2002, İstanbul, s. 283 (dipnot 177).

üyelerinden İYİMAYA gizli oyun bir toplumsal sözleşme olan anayasaların değişmesine ilişkin siyasi parti tasavvurlarının norma dönüşmesini güçleştirmesini eleştirmiş, gizli oyun Meclisin yaptığı seçimler ve yarı-yargısal yetkiler kullandığı meclis soruşturması gibi alanlarla sınırlı kalmasının daha yerinde olduğunu ifade etmiştir. Aynı komisyon toplantısında ATAR, *“tıpkı diğer norm koyma faaliyetlerinde olduğu gibi anayasa değişikliklerinde de milletvekillerinin oyunu belli etmesi, kamuoyunun bunu öğrenebilmesi gerekir”* görüşünü savunmuştur⁴⁸.

Son olarak, gizli oya olumlu yaklaşan HAS'a göre ise Anayasanın parti programları ve çıkarlarını aşan yönü gizli oyu gerekli kılmaktadır. Bu sebeple HAS, milletvekili üzerindeki baskının bağlı olduğu siyasi partiden kaynaklandığını, milletin bu anlamda bir baskı unsuru olmadığını öne sürmüştür⁴⁹.

Bugün gizli oy usulünün TBMM uygulamasında geniş yer bulmasının ve bilhassa anayasa değişikliklerinin kabulünde başvurulmasının yeniden tartışılması gerekir. Cumhurbaşkanlığı sistemi olarak adlandırılan hükümet sistemi modelini getiren 6771 Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un oylanması sırasında gizliliğin ihlal edildiğine dair kamuoyundaki itirazlar hatırlanacaktır. Anayasa değişikliği yönünde olumlu oy kullanan milletvekillerinin kurulan sandıklar başında oylarını açık eder şekilde basına yansıyan fotoğrafları Anayasa'nın açıkça öngördüğü bir usulün terk edildiğine dair endişeler doğurmuştur⁵⁰.

Kanaatimizce yukarıda parlamentolarda gizli oy usulünde aktardığımız koşullarda sağlanmaya çalışılan gizliliğin nasıl daha iyi uygulanacağını ve milletvekillerini bu anlamda gözetlemeyi değil (ki işaret edildiği üzere bu durum TBMM tarihinde ilk defa 6771 sayılı Kanun görüşmelerinde yaşanmış bir mesele değildir) bizatihi gizli oy usulünün varlığını/yerindeliğini tartışmak gerekir. Bunun gerekçesi sistemin artık kontrolden çıktığı ve işlemez hale gelmesi elbette değildir. Yukarıda ifade edildiği gibi halkın iştirak ettiği genel seçimlerde üzerinde pek tartışma olmayan gizli oy ilkesi parlamentolarda farklı

48 Yeğen, Oya, “2011-2013 Tutanakları Işığında Bugünkü Anayasa Değişikliği Süreci”, **Birikim Dergisi**, 17.01.2017, <http://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/8117/2011-2013-tutanaklari-isinginda-bugunku-anayasa-degisikligi-sureci#.W6oqg3szb4Y>, Erişim: 25.09.2018; TBMM Resmi İnternet Sitesi, “Anayasa Uzlaşma Komisyonu Tutanakları-Yazım Komisyonu”, <https://anayasa.tbmm.gov.tr/tutanak.aspx>, Erişim: 04.10.2018.

49 Has, Volkan, *Anayasa'yı Değiştirme Süreci*, s. 100.

50 Örnek olarak bkz. Sputnik, “Kerem Altıparmak: Gizli oy milletvekilinin vazgeçebileceği bir hak değil, oylama geçersiz”, 10.01.2017, <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201701101026699836-gizli-oy-anayasa-teklifi-tbmm/>, Erişim: 25.09.2018.

bir anlam taşımaktadır. Parlamento kararlarının alınmasında bugün modern demokrasilerde geçer akçe milletvekilinin ismi ve hangi yönde oy kullandığını kaydeden açık oylamalardır. Açık oylamalar askeri darbe, iç karışıklık gibi sebeplerle tehdit altında olan ülkelerde ve zamanlarda milletvekili iradesini sakatlayabilir.

1982 Anayasasının Danışma Meclisinde kabulü için yapılan oylamada yalnızca 7 üye ret oyu verebilmesi bu ihtimale örnek olarak gösterilebilir⁵¹. Ancak, hukuki kurumları bu olağan dışı dönemleri göz önüne alarak düzenlemek sağlıklı sonuçlar vermekten uzaktır. Ayrıca her durumda parlamentoda gizli oy yöntemine sahip çıkmak, parti içi demokrasinin ve milletvekillerinin hesap verebilirliğinin hiçbir zaman sağlıklı işlemeyeceğini peşinen kabul etmek anlamına da gelmektedir.

II. ANAYASA DEĞİŞİKLİKLERİNDE “GİZLİ OY” KURALININ ANAYASA MAHKEMESİNCE DENETLENEBİLİRLİĞİ

A. Anayasayı Değiştirme Usulü ve Anayasa Mahkemesince Denetlenebilirliği

Anayasa Mahkemesinin anayasa değişikliklerini denetleme yetkisi, kuruluşundan bu güne giderek azalmıştır. Anayasa Mahkemesi kurulduğu 1962 yılından günümüze toplam 13 Anayasa Değişikliğini denetlemiştir⁵². Bu kararlardan sekizi 1961 Anayasası dönemine aittir. 1961 Anayasasının özgün halinde anayasa değişikliği yapan kanunlar ile olağan kanunlar arasında bir ayırım yapılmamakta, her iki kanun da aynı rejime tabi tutulmaktaydı⁵³. Böylelikle Anayasa değişikliği

51 Danışma Meclisi Tutanakları, B. 156, C. 10, YY. 1, 23.09.1982. (https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/DM_/d02/c010/dm__02010156.pdf).

52 **1971 Öncesinde Verilen Kararlar**
16.06.1970 Tarih E. 1970/1, K. 1970/31 sayılı karar
13.04.1971 Tarih E. 1970/41, K. 1971/37 sayılı karar
1971 Sonrası Verilen Kararlar
15.04.1975 Tarih E. 1973/19 K. 1975/87 sayılı karar
23.03.1976 Tarih E. 1975/167 K. 1976/19 sayılı karar
12.10.1976 Tarih E. 1976/26 K. 1976/47 sayılı karar
12.10.1976 Tarih E. 1976/38 K. 1976/46 sayılı karar
27.01.1977 Tarih E. 1976/43 K. 1977/4 sayılı karar
27.09.1977 Tarih E. 1977/82 K. 1977/117 sayılı karar
1982 Sonrasında Verilen Kararlar
18.06.1987 Tarih E. 1987/9, K. 1987/15 sayılı karar
05.07.2007 Tarih E. 2007/72, K. 2007/68 sayılı karar
27.11.2007 Tarih E. 2007/99, K. 2007/86 sayılı karar
05.06.2008 Tarih E. 2008/16, K.2008/116 sayılı karar
07.07.2010 Tarih E. 2010/49, K.2010/87 sayılı karar

53 1961 Anayasasının konuyu düzenleyen 147. maddesinin birinci fıkrasının özgün hali şu

yapan kanunların da tıpkı diğer kanunlar gibi şekil ve esas bakımından anayasaya uygunluğu denetlenmekteydi.

20.9.1971 tarih 1488 sayılı kanunla 1961 Anayasası'nda yapılan değişiklik neticesinde Anayasa Mahkemesinin anayasa değişikliklerini denetleme yetkisi ilk defa “şekil şartları”yla sınırlanmıştır⁵⁴. Bu sınırlamalara rağmen Anayasa Mahkemesi aktivist kararlarla yetki sahasını yorum yoluyla genişletmiştir. Anayasa koyucu 1982 Anayasasında 1971 değişikliğini benimsemiş, Anayasa Mahkemesinin denetim sahasını Anayasa m. 148/1’de “Anayasa değişikliklerini ise sadece şekil bakımından inceler ve denetler.” şeklinde düzenledikten sonra şekil bakımından denetlemenin sınırını daha da somutlaştırarak m. 148/2 “... Anayasa değişikliklerinde ise, teklif ve oylama çoğunluğuna ve ivedilikle görüşülemeyeceği şartına uyulup uyulmadığı hususları ile sınırlıdır.” hükmüyle çizmiştir. Bu hükme rağmen Anayasa Mahkemesi, anayasa değişikliklerinin esas bakımından anayasaya uygunluğunu denetlemiştir⁵⁵.

Türk Anayasa Mahkemesinin anayasa değişikliklerinin anayasa uygunluğunu esas bakımından denetlemesi ile sonuçlanan yorumu benimsemesi açıkça yargısal aktivizmdir ve bu yolu kullanmak suretiyle Mahkeme yetki sahasını genişletmiştir. Doktrinde Anayasa Mahkemesinin bu yorumunu isabetli bulan ve bu yorumun asli kurucu iktidarın tali kurucu iktidar üzerindeki tasarruf yetkisinden kaynaklandığını iddia eden görüşler de mevcuttur⁵⁶. Ancak bu görüşün

şekildedir: “Anayasa Mahkemesi, kanunların ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüklerinin Anayasaya uygunluğunu denetler.”

- 54 1961 Anayasasının konuyu düzenleyen 147. maddesinin 1971’de yapılan değişiklikten sonraki hali şu şekildedir: “Anayasa Mahkemesi, kanunların ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüklerinin Anayasaya, Anayasa değişikliklerinin de Anayasada gösterilen şekil şartlarına uygunluğunu denetler.”
- 55 Detaylı bilgi ve kararların değerlendirilmesi için bkz. Hakyemez, Y. Ş. (2009). *Hukuk ve Siyaset Ekseninde Anayasa Mahkemesinin Yargısal Aktivizmi ve İnsan Hakları Anlayışı: Türk Anayasa Mahkemesinin İşlevi, İnsan Hakları Anlayışı ve Oluşumu Üzerine Bir İnceleme*, Ankara: Yetkin Yayınları s. 63-83. Türk Anayasa Mahkemesinin diğer aktivist kararları için bkz. aynı eser s. 83-181. Ayrıca bkz. Aydın, M. (2010). 1982 Anayasasına Göre Anayasa Değişikliklerinin Şekil Bakımından Denetimi, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 14, S. 1, ss. 215-249; Can, O. (2007). Anayasayı Değiştirme İktidarı ve Denetim Sorunu, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Prof. Dr. Yavuz Sabuncu’ya Armağan, C. 62, S. 3, ss. 101-139; Atar, Y. (1996). Türk Anayasa Yargısında Anayasaya Uygunluk Denetiminin Konusu, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Berki Armağanı, C.5, S.1-2, ss. 373-406.
- 56 “Anayasalarda bulunan değişmez madde ve ilkeler, ancak demokratik şekilde oluşmuş ve karar alan anayasa-koyucu halk tarafından belirlenebilen ve bir kez belirlendikten sonra türev kurucu iktidarlara bağlayan düzenlemelerdir. Kurucu halk, değişmez maddeler yoluyla türev kurucu iktidara şu mesajı vermektedir: “Eğer bu temel çerçeve içerisinde hareket etmek istiyorsan, dilediğini yapabilirsin. Ancak eğer bu temel madde ve ilkelerden artık memnun değilsen, yeni bir devlet kurup yoluna kendi ülkende devam etmen gerekir.” Kanımızca, ülkeyi kuran kurucu halkın bunu söylemeye hakkı vardır.

benimsenmesi, asli kurucu iktidarın çizdiği sınırların bu defa tali kurucu iktidarın değilse de Anayasa Mahkemesince aşmasını barındırmaktadır. Çünkü asli kurucu iktidar anayasayla aynı zamanda anayasa değişikliklerinin yalnızca şekil bakımından anayasaya uygunluğunun denetlenebileceğini hüküm altına almıştır. Anayasa yargısı bu sınırları aşarak asli kurucu iktidarın kendisine biçtiği rolün sınırlarını aşmakta ve böylelikle kurucu iktidarın iradesini aşırı yorumla hiçe saymaktadır.

Anayasa değişikliklerinin denetlenmesi bağlamında tartışmalar özet olarak bu ekseninde cereyan ederken, Anayasa değişikliklerine ilişkin usulde de değişiklik yapılmıştır. Anayasanın değiştirilmesini düzenleyen 175. maddede 17.5.1987 tarih ve 3362 sayılı kanunla getirilen yenilikle anayasayı değiştirme teklifinin üye tamsayısının beşte üçünün “gizli oy”uyla mümkün olduğu hüküm altına alınmıştır:

Özgün	(Değişik: 17/5/1987-3361/3 m.)
<p>MADDE 175-</p> <p><i>Anayasanın değiştirilmesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az üçte biri tarafından yazıyla teklif edilebilir. Anayasanın değiştirilmesi hakkındaki teklifler ivedilikle görüşülemez. Değiştirme teklifinin kabulü, Meclisin üye tamsayısının üçte iki çoğunluğunun oyuyla mümkündür.</i></p>	<p>MADDE 175-</p> <p><i>Anayasanın değiştirilmesi Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az üçte biri tarafından yazıyla teklif edilebilir. Anayasanın değiştirilmesi hakkındaki teklifler Genel Kurulda iki defa görüşülür. Değiştirme teklifinin kabulü Meclisin üye tamsayısının beşte üç çoğunluğunun gizli oyuyla mümkündür.</i></p>

Kurucu halk, hayata veda etmiş olsa da, anayasa mahkemesi aracılığıyla temel ilkerinin korunmasını sağlamaktadır. Bir başka deyişle, anayasa değişikliklerinin denetimini yetkisi dâhilinde gören anayasa mahkemeleri değişmez maddeleri koruyarak kurucu halkın temsilcisi konumuna gelmektedir.” KÖYBAŞI S. (2013). Anayasalarda Değişmezlik İlkesinin Teorik Temeli ve Anayasa Mahkemesinin Değişmez Maddeleri Koruma Sorumluluğunun Dayanağı, *Anayasa Hukuku Araştırmalarında Genç Yaklaşımlar Kuramsal ve Uygulamalı Yeni Çalışmalar*, ed. Oder, B. E., İstanbul: Oniki Levha Yayınları, s. 19.; Benzer bir görüş için bkz. Kulak, S. C. (2010). Anayasa Değişikliklerinin Yargısal Denetimi, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S. 87, ss. 228-261. Köybaşı'nın görüşlerinin daha detaylı yer aldığı bir metin için bkz. Köybaşı, S. (2014). *Anayasalarda Değişmezlik: Değişmez Maddelerin Teorisi ve Pratiği*, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. Yayınlanmamış Doktora Tezi.

B. “Gizli Oy” Kuralının Denetlenebilirliği Sorunu

Bu başlık altında yanıt aranması gereken ilk soru, Anayasa Mahkemesinin “gizli oy” kuralına uygunluğu denetleyip denetleyemeyeceğine ilişkin olmalıdır. Anayasa Mahkemesinin görev ve yetkilerini düzenleyen 148. maddede Anayasa Mahkemesinin anayasa değişikliklerinin şekil denetimine ilişkin sınırı *“teklif ve oylama çoğunluğuna ve ivedilikle görüşülemeyeceği şartına uyulup uyulmadığı hususları ile sınırlıdır”* şeklinde belirtilmiştir. Anayasanın özgün halinde de aynı şekilde düzenlenmiş olan bu hükümde herhangi bir değişiklik yapılmamıştır.

Anayasa koyucu 1987 yılında yaptığı değişiklikle anayasa değişikliklerinde gizli oy kuralını getirirken, pekâlâ denetlenmesine ilişkin bir düzenleme de yapabiliirdi. Anayasa koyucu gizli oya ilişkin denetimin de yapılabileceği *“teklif ve oylama çoğunluğuna ve ivedilikle görüşülemeyeceği ile gizli oylama şartına uyulup uyulmadığı hususları ile sınırlıdır”* gibi bir formül benimsemediğine göre Anayasa Mahkemesince böyle bir denetim yapılmamasını dilemiş olabilir. Kamu hukukunda yetkisizliğin kaide yetkinin ise istisna olduğu dikkate alındığında ve bu hususa ilişkin açıkça bir yetkilendirme yapılmadığına göre Anayasa Mahkemesinin “gizli oy” kuralına uyulup uyulmadığı denetimini yapamayacağına hükmedilebilir. Her ne kadar ilk bakışta tutarlı gibi görünse de 175. madde hükmünün ifade tarzı da dikkate alındığında bu yorumun hatalı bir sonuca ulaştırdığı kanaatindeyiz.

1987 Anayasa değişiklikleriyle getirilen hüküm *“Değiştirme teklifinin kabulü Meclisin üye tamsayısının beşte üç çoğunluğunun gizli oyuyla mümkündür.”* şeklinde kaleme alınmıştır. “Oy” kelimesinin hemen önünde yer alan “gizli” sıfatı ve cümlelerin “mümkündür” ile bitiyor olması, gizli olmayan oyların anayasa değişikliği kabulü için gerekli şartları taşımadığı sonucunu mündemiçtir. Başka bir ifadeyle, herhangi bir anayasa değişikliğinin gizli oy yerine açık veya işaretle oylama ile yapılması, TBMM üye tamsayısının tamamının kabul yönünde oy kullanması halinde dahi geçerli olmayacaktır.

Anayasanın, anayasayı değiştirme teklifinin kabulünü *“... gizli oyuyla mümkündür”* şartına bağlaması, gizli olmayan oylama ile anayasa değişikliği yapılamayacağı anlamına geldiği gibi, bu amir hükme uygunluğun denetiminin de Anayasa Mahkemesince yapılabileceği manasını vermektedir. Daha açık bir ifadeyle, Anayasa değiştirmenin kabulünün TBMM üye tamsayısının beşte üç çoğunluğunun gizli oyuyla mümkün olması, 360 tane “gizli” ve “kabul” oyunu gerektirdiği,

mefhumu muhalifinden de “gizli” veya “kabul” şartlarından en az birini sağlamayan oyların anayasa değişikliğinde hesaba katılamayacağı sonucunu içermektedir.

Anayasa değişikliklerinin Anayasa Mahkemesince ancak sınırlı bir şekilde yapılabileceği, bu sınırın bizatihi anayasa ile çizildiği, bu sınıra riayet edilmemesinin yargısal aktivizm olduğu ve yorum yoluyla bu sınırın aşılmasının anayasaya aykırı olduğu üst başlıkta vurgulandı. Şu halde Anayasa mahkemesinin anayasa değişikliklerine ilişkin rolü “teklif ve oylama çoğunluğuna ve ivedilikle görüşülemeyeceği şartına uyulup uyulmadığı hususları ile sınırlıdır” hükmünde belirtilen “oylama çoğunluğu” ibaresi kanaatimizce Anayasanın 175. maddesinde yer alan “gizli oy”u da mündemiçtir⁵⁷. Bu nedenle oylama çoğunluğu⁵⁸ hesaplanırken hem “gizli”lik hem de “kabul” olan oylar hesaba katılacaktır. Aynı yönde Anayasa Mahkemesi kararında bu husus şöyle hükme bağlanmıştır:

“Anayasa’nın 175. maddesinde Anayasa değişikliğine ilişkin oylamaların gizli yapılması öngörülmüştür. Anayasa’ya uygun geçerli bir kabul çoğunluğu ancak Anayasa’ya uygun bir oylamayla oluşabilir.”⁵⁹

7.5.2010 günlü, 5982 sayılı ‘Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun’un iptali talebiyle açılan davada davacıların iptal talebinin gerekçesi de bizim bu çalışmadaki fikirlerimizle örtüşüyordu:

57 Bu yorumumuz Anayasa Mahkemesinin 5.7.2007 tarih, 2007/72 E. ve 2007/68 K. sayılı Kararında benimsediği “Anayasanın 148. maddesinde, Anayasa değişikliklerinde Anayasa Mahkemesine tanınan denetim yetkisi, teklif, oylama çoğunluğu ve ivedilikle görüşülemeyeceği şartlarına uyulup uyulmadığı hususları ile sınırlanmıştır. Esas yönünden denetime olanak tanınmadığı gibi, 148. maddede tüketici biçimde sayılan koşulların dışında şekil yönünden denetim yapılması olanaksızdır.” 148. madde yorumuyla da uyumludur ve tüketici biçimde sayılan koşulların içinde yer almaktadır.

58 TBMM İktüzüğünün 1996 yılında değiştirilen 93. ve 94. maddeleri ile 2001 yılında değiştirilen 81. maddeleri gereği, Anayasa değişikliklerinin görüşülmesinde dört farklı oylama yapılmaktadır. Bunlar sırasıyla;

- Teklifin maddelerine geçilmesinin oylanması,

- Birinci görüşmede maddelerin her birinin ayrı ayrı oylanması, - İkinci görüşmede maddelerin her birinin ayrı ayrı oylanması, - Teklifin tümünün oylanmasıdır.

Anayasa Mahkemesi 2007 tarihli kararı da, ilk görüşmede teklifin maddelerine geçilmesi oylamasında nitelikli çoğunluk gerekmediği, Anayasa’nın 96. maddesinde düzenlenen olağan çoğunluk ile kararlaştırılabileceği yönünde karar vermiştir. Aynı kararda 148. maddeye göre gizli oy bağlamında yapılacak denetimin de yalnızca son iki oylama için yapılabileceğine işaret etmiştir:

“Anayasanın 148. maddesindeki oylama çoğunluğundan, Anayasanın 175. ve İktüzük kuralları uyarınca, değişiklik teklifi maddelerinin ikinci görüşmelerdeki maddelere ilişkin oylama ile teklifin tümü üzerinde yapılacak son oylamadaki çoğunluğun anlaşılması gerekmektedir.”

59 Anayasa Mahkemesi 7.7.2010 Tarih, E. 2010/49 ve K. 2010/87 sayılı karar

“Bir oylamanın öngörülen çoğunlukta yapılıp yapılmadığı ancak geçerli oylar bakımından belirlenebilecek bir husustur. Bu nedenle oylama çoğunluğuna uyulup uyulmadığının anlaşılabilmesi için önce kullanılan oyların ne kadarının geçerli olduğu ortaya konulmalıdır. Oy gizliliğinin ihlal edilmiş olması ise, oyun geçerliliğini ortadan kaldıran bir durumdur. Bu nedenle, Anayasanın 148 inci maddesinin Anayasa Mahkemesine verdiği oylama çoğunluğuna uyulup uyulmadığını denetleme yetkisinin eoleviyetle oylamanın geçerli olup olmadığı hususunu da içerdiği kabul edilmelidir.

Duruma bu açıdan bakılınca, olayda Anayasa Mahkemesinin oylamanın geçerliliğini de denetlemesi ve oy gizliliğinin Anayasanın 175 inci maddesine aykırı olarak bozulduğu gerekçesiyle 7.5.2010 tarihli ve 5982 sayılı Kanununun tümünü iptal etmesi gerektiği görülmektedir.⁶⁰”

Davacılar bu gerekçelerini somutlaştırmak için dava dilekçesi ekinde bir takım belge ve bilgi sunduklarını belirtmişlerdir⁶¹. Anayasa Mahkemesi bu gerekçelerle gizli oy kuralının ihlal edildiğine ilişkin iddiayı oylamanın sonucunu etkileyecek delil olmadığı gerekçesiyle reddetmiştir:

“Anayasa’nın 148. maddesinde, Anayasa değişikliklerinde Anayasa Mahkemesine tanınan denetim yetkisi, teklif ve oylama çoğunluğu ve iovedilikle görüşülemeyeceği şartlarına uyulup uyulmadığı hususları ile sınırlandırılmıştır. Anayasa’nın 175. maddesinde Anayasa değişikliğine ilişkin oylamaların gizli yapılması öngörülmüştür. Anayasa’ya uygun geçerli bir kabul çoğunluğu ancak Anayasa’ya uygun bir oylamayla oluşabilir. Ne var ki, Anayasa Mahkemesinin oylama usulüne aykırı hareket edildiğine ve oylamanın geçersizliğine karar verebilmesi için oylama sonucunu etkileyen açık bir Anayasa’ya aykırılığın gerçekleşmiş olması gerekir. Dava dilekçesinde ileri sürülen hususların oylamanın sonucunu

60 Bkz. Anayasa Mahkemesi 7.7.2010 Tarih, E. 2010/49 ve K. 2010/87 sayılı kararın, “İptal ve Yürürlüğün Durdurulması İsteminin Gerekçesi”

61 “Ancak 7.5.2010 tarihli ve 5982 sayılı Kanunun, TBMM’deki görüşmelerinde 1 ve 2 nci tur oylamalarında oy gizliliğine uyulmamış olduğu görülmektedir.

Oy gizliliğinin ihlal edildiği; oy gizliliğinin sağlanması için önlem alınması gerektiği muhalefet partilerinin milletvekilleri ve Grup Başkanvekilleriince sıklıkla dile getirilmesine, bu konuda tartışmalar yapılmış olmasına rağmen TBMM Başkanlığınca herhangi bir önlem alınmamıştır.

Ekte sunulan belge ve bilgilerden, kimi milletvekillerinin diğerlerinin oy pulunu gördüğü, oy zarfını denetlediği, oy kabiniyle birlikte girdiği, bu görüntülerin özellikle 5982 sayılı kanunun çerçeve 8 inci maddesinin düşmesinden sonra yeni numarası ile çerçeve 16 ncı ve devamı ile çerçeve 22 inci maddelerinde ihlallerin doruk noktasına ulaştığı, sonuç olarak oylamalarda gizlilik ilkesinin ihlal edildiği açık olarak görülmektedir.”

Anayasa Mahkemesi 7.7.2010 Tarih, E. 2010/49 ve K. 2010/87 sayılı kararın, “İptal ve Yürürlüğün Durdurulması İsteminin Gerekçesi”

Sunulan bilgi ve belgelerin içeriği bu çalışma sınırlarını aşmaktadır. Burada yalnızca Anayasa Mahkemesinin mezkur bilgi ve belgeler hakkındaki değerlendirmesi ile yetinilecektir.

etkileyecek nitelikte olduğunu ispatlayacak açık ve yeterli delil bulunmadığı gibi bu usulsüzlük iddialarının oylama çoğunluğunun sağlanıp sağlanmadığı konusunda dikkate alınması gereken ikinci tur oylamalarda gerçekleştiği de belirlenemediğinden oylamanın Anayasa’ya aykırı bir şekilde yapıldığı söylenemez. Bu nedenle iptal isteminin reddi gerekir⁶².”

Kararın bu kısmından gizli oy kuralının denetlenebilirliğine ilişkin çıkarılacak sonuçlar şu şekilde sınırlanabilir:

1. Anayasa Mahkemesi, “gizli oy” kuralının ihlaline ilişkin anayasallık denetiminde kendisini yetkili görmüştür⁶³.

2. Anayasa Mahkemesi, anayasa değişikliklerine ilişkin kabul çoğunluğunun ancak “Anayasa’ya uygun bir oylamayla” oluşabileceği yönünde hüküm kurarak gizli olmayan oyların bu tür oylamalarda sayılabileceği ihtimali göz önünde bulundurmıştır.

3. Anayasa Mahkemesi, oylama usulüne aykırı her durumun iptali gerektirmediğine ancak “oylama sonucunu etkileyen açık bir Anayasa’ya aykırılığın gerçekleşmiş olması” ihtimalinin oylamanın geçersizliği sonucunu doğuracağına karar vermiştir.

4. Anayasa Mahkemesi gizli oy kuralının ihlal edildiğine dair iddianın ancak “oylamanın sonucunu etkileyecek nitelikte olduğunu ispatlayacak açık ve yeterli delil” olması halinde iptali gerektirebileceği yönünde hüküm kurmuştur.

5. Anayasa Mahkemesi müstakar içtihadında benimsediği “ikinci tur oylama” ve “teklifin tümünün oylanması” aşamalarını denetleyebileceğine ilişkin kararının bir devamı olarak

175. maddede belirtilen gizli oya ilişkin hususların da ancak bu aşamalarda meydana gelmesi halinde iptal ile sonuçlanabileceğine hükmetmiştir.

C. Anayasa Değişikliklerinde “Oylama Sonucunu Etkileyen Açık Bir Anayasa’ya Aykırılık” Durumu

Her ne kadar bu çalışmanın merkezinde yer alan konu “gizli oy” kuralına aykırılığın Anayasa Mahkemesince denetlenebilirliği olsa da, oylamada yapılan yanlışların düzeltilmesi gereken yer esasında

62 Anayasa Mahkemesi 7.7.2010 Tarih, E. 2010/49 ve K. 2010/87 sayılı karar.

63 Aksi halde Anayasa Mahkemesinin bu değerlendirmeye hiç yapmadan “Anayasa’nın 148. maddesi uyarınca iptal isteminin bu yönden yetkisizlik nedeniyle REDDİNE” şeklinde hüküm kurması beklenirdi.

TBMM'dir. Gerçekten TBMM İçtüzüğü'ne göre "seçimlerin düzen ve dürüstlük içinde geçmesini denetlemek"⁶⁴ kâtip üyelerin görevleri arasında olup, gizli oy kuralına riayet edilmemesi dâhil oylamalara ilişkin ihtilafların çözüm yeri Başkanlık Divanıdır⁶⁵. Olması gereken, gizli oy kuralının uygulanmasına ilişkin ihtilafların TBMM'de çözülmesi olmasına rağmen bunun yapıl(a)madığı durumda uyuşmazlığın giderilmesi bağlamında Anayasa Mahkemesinin yetkili olduğu kabul edilmelidir.

Anayasa Mahkemesi ancak oylama sonucunu etkileyebilecek açık bir Anayasa'ya aykırılık iddiasının oylamanın iptali ile sonuçlanabileceğine hükmetmiştir. Bu içtihadattan yola çıkarak birkaç farklı ihtimalin değerlendirilmesi gerekmektedir.

İlk olarak, TBMM Başkanlık Divanı'nın gizli oylamayı sağlamak için gerekli önlemleri almadığı durumlarda TBMM üyelerinin hiçbir baskı altında kalmaksızın oy kullandıklarını iddia etmek mümkün olmadığı için oylamanın iptali gerekeceğine kuşku yoktur.

İkinci ihtimal, TBMM'de gizli oy kuralının ihlaline ilişkin iddiaların sıklıkla ileri sürülmesine neden olan TBMM üyelerinin oylama kabinine birlikte girdikleri durumdur. Bu durumda kabine birlikte giren vekil sayısı hesaplanarak usulüne uygun kabul oylarının sayısından çıkarılması sonucunda elde edilen geçerli "kabul" oylarına bakılması gerekmektedir⁶⁶. Bu önerimizin ret veya çekimser oy

64 "Kâtip üyelerin görevleri

1. Tutanakların tutulmasını denetlemek;
2. Tutanak özetlerini yazmak;
3. Genel Kurulda evrak okumak;
4. Yoklama yapmak;
5. Oyları saymak;
6. Seçimlerin düzen ve dürüstlük içinde geçmesini denetlemek,
7. Söz sırasını kaydetmek"

65 "Başkanlık Divanının görevleri

MADDE 13- Başkanlık Divanı, kanunlar ve İçtüzük gereğince verilen görevleri yerine getirir. Genel Kuruldaki oylamalarda ve seçimlerde önemli bir yanlışlık olduğu iddia edilirse, Başkan usul görüşmesi açabilir ve gerekirse oya başvurarak düzeltme yapar. Yanlışlık birleşimden sonra anlaşılırsa Meclis Başkanı, Divanı toplayarak takip edilecek yolu kararlaştırır.

Başkan, kendisine ait görevlerin yerine getirilmesi bakımından gerekli görürse, Divanın görüşünü alabilir.

Başkanlık Divanının toplantı yeter sayısı üye tamsayısının, karar yeter sayısı ise hazır bulunan üyelerin salt çoğunluğudur; Ancak Başkanlık Divanı üyelerinin tek başlarına üzerlerine aldıkları işlerden dolayı yapılacak şikâyetler için toplantı yeter sayısı, hakkında şikâyette bulunulan üyenin dışındaki bütün üyelerin tamamıdır.

Başkan veya vekil olarak görevlendirdiği Başkanvekili hazır bulunmadan Divan toplanamaz ve karar alamaz."

66 Örneğin: 380 adet usulüne uygun kabul oyu olduğu varsayımında 10 adet oyun kabine

kullanan üyelerin birlikte kabine girmesi suretiyle manipüle edilmeye açık olduğu ortadadır. Teklifin reddi yönünde oy kullanacak kişiler oylarını bu şekilde kullanarak hem ret oyu kullanmış olmakta hem de kabul oylarından aynı nispette oy eksiltmesini sağlamaktadırlar. Bu durumun ortaya çıkarabileceği komplikasyonların farkında olmakla birlikte yarım asırdan uzun süredir milyonlarca seçmenin gizli oy kullanabildiği bir ülkenin parlamentosundan bahsedildiği hatırd tutulmalıdır. Ülkenin en ücra köşelerinde dahi sandık güvenliği sağlanarak gizli oy kuralına riayet edilmesi karşısında, TBMM içerisindeki 600 oy için de benzer önlemlerin alınabileceği, oylama güvenliğini sarsıcı bu durumlardan istenilmesi halinde kaçınılabileceği pekâlâ öne sürülebilir.

Üçüncü ve yine geçmiş dönemlerde nispeten sık rastlanılan uygulamalardan biri de TBMM üyelerinin oylarını “gizli oy” kuralı hilafına kabin dışında kullanmaları durumudur. Bu durumda üyenin oyunun iptaline gerek olmadığı, kendi vicdani kanaatini özgürce kullanabilmesi için getirilen gizli oy kuralını bu menfaatten yararlanmak istemeyen üyenin bizzat kendisi tarafından ihlal edildiği düşünülebilir. Ancak bunun bir teamül haline gelmesi veyahut hangi yönde oy kullanacağından emin olunamayan üyeler üzerinde bu gerekçeyle baskı kurulması ihtimali olduğu için, bu türden oyların da iptal edilmesi – yukarıdaki önermede kullandığımız çekincelere uygun olarak – gerekmektedir. Kaldı ki, gizli oyda engellenmek istenen milletvekilinin iradesini oy kullandıktan sonra serbest iradesiyle kamuoyuna açıklaması değil, hangi yönde oy kullandığını kendi ikrarı dışında hiçbir şekilde kanıtlayamamasıdır. İhtimalleri çoğaltmak ve farklı varyasyonlara göre farazi çözümler üretmek mümkündür.

Şu halde TBMM Başkanlık Divanınca oylamaya ilişkin kuralların uygulanmasını sağlamaya yönelik düzenleme ve tedbirlerin alınmadığı durumlarda Anayasaya aykırı olarak yapılan oylama sonucu kabul edilen Anayasa değişikliği kanununun iptali gerekmektedir. Gizli oy kuralına üyelerin uymayarak durumu manipüle etmeleri ve akabinde diğer üyeleri de doğrudan/dolaylı baskı ile oylarını ispatlamaya zorladıkları bir durumun oluşması durumunda yine iptal edilmelidir.

Bu ihtimallerin dışında TBMM Başkanlık Divanınca oylamanın

iki veya daha fazla üyenin girmesi şeklinde kullanılması durumunda – oyların ne yönde olduğu (kabul/red/çekimser) bilinemeyeceği için – o şekilde kullanılan oyların tamamının iptali gerekecektir. 10 adet oyun geçersiz olduğu ve tamamının kabul oylarından çıkarılması durumunda halen (380-10=370) gerekli sayısı aştığı için değişiklik teklifinin kabul edildiği sonucuna ulaşılabilir.

selametine ilişkin tüm tedbirlerin alınmış olmasına rağmen üyelerin “gizli oy” kuralını ihlal etmeye devam etmeleri halinde, kuralı ihlal eden üyelerin oylarının kabul oyları sayısından çıkarılması suretiyle elde edilen sayıya bakılmalı, bu sayı gerekli sayı olan 360’ın altına düşüyorsa Anayasa değişikliği kanununu yine iptal edilmelidir. Sayı 400’ün üzerindeyken bu işlemden sonra 360-400 arasında bir sayıya iniyorsa, değişikliğin TBMM üye tamsayısının 3/5’i ile 2/3’ü arasındaki çoğunlukla kabul edildiğine hükmedilmelidir. TBMM’nin oylamayı Anayasa ve İçtüzük’te belirtilen kurallar çerçevesinde yapabileceğinden de şüphelenilmemelidir.

SONUÇ

1987 yılında yapılan anayasa değişikliği ile Anayasa’nın 175’inci maddesine eklenen “gizli oy” kuralının gerekçesi düzenlemeyi öngören anayasa koyucu tarafından, “*anayasa değişikliklerinin önemine binaen gizli oylamanın tercih edildiği*” şeklinde genel bir ifadeyle sunulmuş, dolayısıyla yeterli bir açıklama getirilmemiştir. Anayasa koyucunun Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunların görüşülmesinde alelade kanunlara göre farklı bir rejimi benimsemesi olağan karşılanabilir. Ancak, bugünün temsili demokrasilerinde milleti temsilen parlamentolarda bulunan milletvekillerinin bilakis önemli siyasi meselelerde kamuoyuna hesap vermesi gerekliliği, parlamentolarda açık oylamaların kural gizli oylamaların istisna olmasını gerektirmiştir. Nitekim yukarıda ele aldığımız Batılı demokrasilerde anayasa değişikliklerine ilişkin kanunların kabulünde “zorunlu” gizli oy usulüne başvuran bir ülkeye de rastlanmamaktadır. Hemen birçok olayda öne sürülen Türkiye’nin özgün şartlarının, yani katı disiplinli Türk siyasi parti geleneğinin milletvekillerini baskı altında tutabileceği ön kabulüne dayanan kaygılar, daha önemli bir menfaati yani milletvekilinin seçmenlerine karşı sorumluluklarını görmezden gelmektedir. Bu itibarla biz anayasa değişikliklerinde gizli oyun gerekli olmadığı ve hatta kaldırılmasında fayda olduğu kanaatindeyiz.

Ancak anayasa değişikliklerinde gizli oy kullanılmasına dair anayasa normu pozitif hukukumuzda mevcuttur. Bu nedenle Anayasanın amir hükümleri arasında yer alan bu kuralın uygulanması gerekmektedir ve TBMM İçtüzüğü’ne göre bu kuralın uygulanması bağlamında sorumluluk TBMM Başkanlık Divanına aittir. TBMM’nin anayasa değişikliği aşamasındaki bu sorumluluğunu yerine getirmediği iddiasına dayalı “usule aykırılık” kaynaklı uyuşmazlıkları da çözme yetkisi Anayasa Mahkemesine aittir.

Anayasa değişikliklerinin anayasaya uygunluğu denetiminde Anayasa Mahkemesi'nin rolü, çerçevesi Anayasanın 148. maddesiyle net bir şekilde çizilmiş şekil denetiminden ibarettir. Anayasa değişikliklerinde Anayasa Mahkemesine tanınan denetim yetkisi, teklif, oylama çoğunluğu ve ivedilikle görüşülemeyeceği şartlarına uyulup uyulmadığı hususları ile sınırlanmıştır. Anayasa Mahkemesinin görevleri arasında yer alan “oylama çoğunluğu”na ilişkin şekil denetimi, Anayasa Mahkemesi'nin 2007 tarihli kararında belirttiği gibi, ancak Anayasaya uygun bir oylama sonucu elde edilecek oylama çoğunluğu olarak bir anlam ifade etmektedir. Dolayısıyla Anayasa değişiklikleri bağlamında “gizli oy” kuralına uyulması gerekliliği, belirtilen oylama çoğunluğu kavramında mündemictir. Daha açık bir ifadeyle, Anayasanın 175. maddesi “*Değiştirme teklifinin kabulü Meclisin üye tamsayısının beşte üç çoğunluğunun gizli oyuyla mümkündür.*” hükmünün yorumu, değişikliğin ancak 360 adet “gizli oy” ile mümkün olacağı sonucuna ulaştırmaktadır ki, bu sonuç 148. maddede Anayasa Mahkemesinin denetim yetkisi sınırlarında olan “oylama çoğunluğu” ile irtibatlıdır. Nitekim Anayasa Mahkemesi 2010 tarihli kararında bu hususu denetleyebileceğine, “oylama sonucunu etkileyen açık bir Anayasaya aykırılık” olması halinde ilgili değişikliği iptal edebileceğine işaret etmiştir. Şu halde, konuya ilişkin usule aykırılık iddialarına karşı Anayasa Mahkemesinin katı bir denetim metodu benimsemesi gerekmektedir. Bu sayede Mahkeme, TBMM'nin sonraki oylamaları anayasaya uygun yapması hususunda teşvik edici, hatta zorlayıcı bir tutum içinde olacaktır.

KAYNAKLAR

ATAR Yavuz. (1996). Türk Anayasa Yargısında Anayasaya Uygunluk Denetiminin Konusu, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Berki Armağanı*, C. 5, S.1-2, ss. 373-406.

AYDIN Mesut. (2010). 1982 Anayasasına Göre Anayasa Değişikliklerinin Şekil Bakımından Denetimi, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 14, S. 1, ss. 215-249;

BAKIRCI Fahri (2015). *Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulundaki Yerleşik Uygulamalar*, Ankara: TBMM Basımevi,.

BİÇER B. Emrah (2009). “Oylama ve Yoklama Mekanizmaları ile Yeter Sayılar”, TBMM, yayınlanmamış uzmanlık tezi.

BRENNAN G. ve PETTİT P. (1990). “Unveiling the Vote”, *British Journal of Political Science*, C.

20, S. 3, s. 311-333.

BRENT P. (2006). “The Australian ballot: Not the secret ballot”, *Australian Journal of Political Science*, Mart 2006, C. 41 S. 1, ss. 39-50.

CAN Osman. (2007). Anayasayı Değiştirme İktidarı ve Denetim Sorunu, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Yavuz Sabuncu'ya Armağan*, C. 62, S. 3, ss. 101-139;

CARSON J. L. ve SIEVERT, J. (2015). “Electoral Reform and Changes in Legislative Behavior: Adoption of the Secret Ballot in Congressional Elections”, *Legislative Studies Quarterly*, C. 40, S. 1, ss. 83-110.

CROOK M. ve CROOK T. (2011). “Reforming Voting Practices in a Global Age: The Making and Remaking of the Modern Secret Ballot in Britain, France and the United States, c.1600– c.1950”, *Past & Present*, Ağustos 2011, C. 212, S.1, ss. 199-237.

GERBER S.; HUBER A; DOHERTY, D. ve DOWLING C. M. (2012). Is there a Secret Ballot? Ballot Secrecy Perceptions and Their Implications for Voting Behaviour?, *British Journal of Political Science*, C. 43, S. 1 ss. 77-102.

HAKYEMEZ Y. Şevki, (2009) *Hukuk ve Siyaset Ekseninde Anayasa Mahkemesinin Yargısal Aktivizmi ve İnsan Hakları Anlayışı: Türk Anayasa Mahkemesinin İşlevi, İnsan Hakları Anlayışı ve Oluşumu Üzerine Bir İnceleme*, Ankara: Yetkin Yayınları.

HAS Volkan (2009). *Türk Parlamento Hukukunun Kaynakları ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin Çalışma Düzeni*, Ankara: Adalet Yayınevi.

HAS Volkan (2009). *Anayasa’yı Değiştirme Süreci*, Ankara: Adalet Yayınevi

İBA Şeref (2007). *Osmanlıdan Günümüze Meclis İktüzük Metinleri*, Ankara: TBMM Basımevi Müdürlüğü.

KÖYBAŞI Serkan. (2014). *Anayasalarda Değişmezlik: Değişmez Maddelerin Teorisi ve Pratiği*, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. Yayımlanmamış Doktora Tezi.

KÖYBAŞI Serkan. (2013). *Anayasalarda Değişmezlik İlkesinin Teorik Temeli ve Anayasa Mahkemesinin Değişmez Maddeleri Koruma Sorumluluğunun Dayanağı*, *Anayasa Hukuku Araştırmalarında Genç Yaklaşımlar Kuramsal ve Uygulamalı Yeni Çalışmalar*, ed. Oder, B. E., İstanbul: Oniki Levha Yayınları, ss. 3-25.

KULAK Serkan C. (2010). Anayasa Değişikliklerinin Yargısal Denetimi, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S. 87, ss. 228-261.

NEZİROĞLU İrfan (2008). *Türk Parlamento Hukukunun Temel Kavramları*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2008, s. 184.

ONAR Erdal (1993). *1982 Anayasasında Anayasayı Değiştirme Sorunu*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi.

TANÖR Bülent ve YÜZBAŞIOĞLU Necmi (2002). *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

TEORELL J.; ZIBLATT D. ve LEHOUCK F. (2017) “An Introduction to Special Issue: The Causes and Consequences of Secret Ballot Reform”, *Comparative Political Studies*, C. 50, S. 5, ss. 531-554.

THEUNS T. (2017). “Jeremy Bentham, John Stuart Mill and the Secret Ballot: Insights from Nineteenth Century Democratic Theory”, *Australian Journal of Politics & History*, C. 63, S. 4, ss. 496-507.

YAKOBSON A. (1995) Secret Ballot and Its Effects in the Late Roman Republic, *Hermes*, C.

123, S. 4, ss. 426-42.

İnternet Kaynakları:

Avrupa Konseyi Parlamenter Asemblisi, “Secret ballot–European code of conduct on secret balloting, including guidelines for politicians, observers and voters”,

http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref_ViewHTML.asp?FileID=11738&lang=EN, Erişim: 24.09.2018.

Yasama Dergisi, “Yasama Terimleri Sözlüğü-Gizli Oy Maddesi”,

http://www.yasader.org/web/stk_el_kitabi/son/5-sozluk-2.pdf, Erişim: 24.09.2018.

Collège de France, “Paper prepared for presentation at the Rationalité et sciences sociales Colloque “Scrutin secret et vote public, huis clos et débat ouvert” organised by Professor Jon Elster, Collège de France, 3-4 Haziran 2010, https://www.college-de-france.fr/media/jon-elster/UPL31832_coniez_scrutin.pdf, Erişim: 26.06.2018.

Fransız Senatosu, Standing Orders of the Senate, Ocak 2014,

https://www.senat.fr/fileadmin/Fichiers/Images/lng/Standing_orders_of_the_Senate.pdf. Erişim: 27.03.2018,

Birleşik Krallık Parlamentosu Resmi İnternet Sayfası, “Frequently Asked Questions: Speaker’s Election”, <http://www.parliament.uk/about/faqs/house-of-commons-faqs/speakers-election/>, Erişim: 15.03.2018.

Neale, H., “Contingent Election of the President and Vice President by Congress: Perspectives and Contemporary Analysis”, 03.11.2016, ABD Kongre Araştırma Servisi (Congressional Research Service) Raporu, <https://fas.org/sgp/crs/misc/R40504.pdf>,

Erişim: 15.03.2018.

İtalya Temsilciler Meclisi, “Rules of Procedure of the Chamber of Deputies”, http://en.camera.it/application/xmanager/projects/camera_eng/file/RULES_OF_PROCEDUR E_CHAMBRE_OF_DEPUTIES.pdf.

Erişim: 28.03.2017

İstanbul Milletvekili Turgut Özal ve 199 Arkadaşının, 7.11.1982 Tarih ve 2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 67, 75, 104 ve 175 inci Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun Teklifi ve Anayasa Komisyonu Raporu (2/438).

(<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d17/c040/tbmm17040102ss0564.pdf>).

TBMM Tutanak Dergisi, D. 17, C. 40, B. 102, YY. 4,

<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d17/c040/tbmm17040102.pdf>). Erişim: 04.10.2018.

TBMM Resmi İnternet Sitesi, “Anayasa Uzlaşma Komisyonu Tutanakları-Yazım Komisyonu”, <https://anayasa.tbmm.gov.tr/tutanak.aspx>

Erişim: 04.10.2018.

Örnek olarak bkz. Sputnik, “Kerem Altıparmak: Gizli oy milletvekilinin vazgeçebileceği bir hak değil, oylama geçersiz”, 10.01.2017,

<https://tr.sputniknews.com/turkiye/201701101026699836-gizli-oy-anayasa-teklifi-tbmm/>,

Erişim: 25.09.2018.

Danışma Meclisi Tutanakları, B. 156, C. 10, YY. 1, 23.09.1982.

(https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/DM_/d02/c010/dm_02010156.pdf).

Erişim: 04.10.2018.

Yeğen, Oya, “2011-2013 Tutanakları Işığında Bugünkü Anayasa Değişikliği Süreci”, *Birikim Dergisi*, 17.01.2017, <http://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/8117/2011-2013-tutanaklari-isiginda-bugunku-anayasa-degisikligi-sureci#.W6oqg3szb4Y>,

Erişim: 25.09.2018.

Mahkeme Kararları:

Anayasa Mahkemesi 16.06.1970 Tarih E. 1970/1, K. 1970/31 sayılı karar

Anayasa Mahkemesi 13.04.1971 Tarih E. 1970/41, K. 1971/37 sayılı karar

Anayasa Mahkemesi 15.04.1975 Tarih E. 1973/19 K. 1975/87 sayılı karar

Anayasa Mahkemesi 23.03.1976 Tarih E. 1975/167 K. 1976/19 sayılı karar

Anayasa Mahkemesi 12.10.1976 Tarih E. 1976/26 K. 1976/47 sayılı karar

Anayasa Mahkemesi 12.10.1976 Tarih E. 1976/38 K. 1976/46 sayılı karar

Anayasa Mahkemesi 27.01.1977 Tarih E. 1976/43 K. 1977/4 sayılı karar

Anayasa Mahkemesi 27.09.1977 Tarih E. 1977/82 K. 1977/117 sayılı karar

Anayasa Mahkemesi 18.06.1987 Tarih E. 1987/9, K. 1987/15 sayılı karar

Anayasa Mahkemesi 05.07.2007 Tarih E. 2007/72, K. 2007/68 sayılı karar

Anayasa Mahkemesi 27.11.2007 Tarih E. 2007/99, K. 2007/86 sayılı karar

Anayasa Mahkemesi 05.06.2008 Tarih E. 2008/16, K.2008/116 sayılı karar

Anayasa Mahkemesi 07.07.2010 Tarih E. 2010/49, K.2010/87 sayılı karar

Raporlar:

Avrupa Parlamentosu-Vatandaşların Hakları Anayasal İşler Politika Departmanı, “Democratic scrutiny, transparency, and modalities of vote in the National Parliaments of the Member States and in the European Parliament”, Kasım 2012.

Avrupa Parlamenter Araştırma ve Dokümantasyon Merkezi (ECPRD), “Secret Ballot in Parliaments (Parlamentolarda Gizli Oy)”, 1245 nolu Soru, 13 Aralık 2009.

